

CULTURAL STUDIES

ЗОЛОТА ХОРУГВА (МІСЬКА ВАРТА КИЄВА) ЯК ПОТЕНЦІЙ КУЛЬТУРНО-ТУРИСТИЧНИЙ МАГНІТ СТОЛИЦІ УКРАЇНИ

Павло Берест¹

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-164-0-20>

Місто Київ є не лише столицею України, але й історичним, культурним, туристичним центром, який притягує до себе велику кількість мандрівників з багатьох країн світу. Проте, нажаль, незважаючи на наявність багатьох культурних маршрутів, історико-культурних пам'яток та творів мистецтва, ні центральні чи місцева влада Києва, ні відповідні громадські організації чи бізнес – не звертають увагу на такий історико-культурний феномен як Золота Хоругва.

Розвиток стародавньої міської столичної варті Золотої Хоругви тісно пов'язана й ґрунтується на історично-культурному та політичному середовищі, яке існувало в місті протягом більш ніж 400 років та на діяльності в Києві самоврядування, що бере свої витоки з надання йому Магдебурзького права наприкінці XV ст.

Міська гвардія (по сучасному муніципальна міліція), як і міське самоуправління, існували в тому чи іншому вигляді ще з часів Великого князівства Київського (Київської Русі). При цьому, офіційне запровадження Магдебурзького права в Києві більшість істориків розглядають як прояв тягlosti давньоруської (давньоукраїнської) традиції міського самоврядування та прагнення містян до відновлення тих вольностей, які збереглися в історичній пам'яті.

1471 року Великий князь Литовський і Руський Казимир, після ліквідації удільного Київського князівства, видає т.з. «Київський привілей», який був адресований київському міщанству та став основним законодавчим актом в подальшому розвитку міського самоуправління [1, с. 74].

Саме спираючись на цей «привілей», наступний Великий князь Литовський і Руський Олександр надає 1499 р. (за іншими даними 1494 р.) Магдебурзьке право Києву. Хоча в тому ж привілеї Великого князя Литовського і Руського Олександра від 1494 р. сказано: «пожалували ми міщан Київських по давньому (праву), як було при Вітовті» [2, с. 47].

¹ Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5218-4812>

Таким чином, можна припустити, що ще на початку XV ст. за часів Великого князя Литовського і Руського Вітовта у Києві існували елементи самоврядування.

Назва та структура таких підрозділів в документах не збереглися, проте можна з впевненістю сказати, що ці підрозділи були прообразами та попередниками наступної «Золотої Хоругви». Схожі приклади існування міських варт ми зустрічаємо й в інших містах, що мали Магдебурзьке право.

Ще однією загальноєвропейською традицією, того часу, була наявність у самоврядних містах власних гербів.

Герб – як символ суверенітету та автономії мали не лише удільні князівства: Київське, Чернігівське, Сіверське, Волинське, Подільське, тощо, але й міста, що мали Магдебурзьке право. При цьому слід відмітити, що зображення архистратига Михаїла спочатку використовувалось як знак князівської влади. Вперше зображення Св. Михайла застосував Великий князь Київський Мстислав на своїй особистій печатці в 1130 р. Пізніше він став династичним гербом Мономаховичів, але ще довго не був гербом Києва.

Найстаріше зображення міського герба Києва датується тим самим часом, що й надання йому Магдебурзького права. Перше задокументоване кольорове зображення жовтого (золотого) лука зі стрілою на фоні синього неба, як герба Києва, міститься в кольоровому гербовнику Конрада Грюненберга від 1480 року. Близько 1595 р. зустрічаємо згадки вже про зображення на гербі лука-самостріла, як варіанта герба Києва. Зображення руки, що тримає самостріл було названо Кушею: від типу лука з пристроєм для натягування тятиви [3, с. 115]. Герб із Кушею луком-самострілом в різних варіаціях існував як герб Києва у XVI–XVIII ст., про що свідчать як Київські знамена із зображенням лука і стріли, так і численні печатки Київського магістрату, які існували до 1775 року та наступу на міське самоуправління (і взагалі українську козацьку державну автономію) за часів Катерини II.

Саме київський міський герб і став основою для зображення на Золотій Хоругві – прапорі міської варті, від якої пішла й назва самого міського підрозділу.

За часів Української Козацької держави та існування Київського полку частину повноважень по управлінню містом перебрала на себе козацька адміністрація. Хоча самоуправління та Магдебурзьке право Києва неодноразово підтверджувалось як королями Речі Посполитої, так і царями Московськими, в залежності від того, під чією юрисдикцією перебувало в той чи інший період місто.

З XVII ст. ця Київська міщанська гвардія існувала та діяла за зразками й традиціями козацьких реєстрових полків. Спорідненою була й символіка київського магістрату та київського козацького полку.

Так, на козацьких прапорах, які збереглися в описах з часів визвольної війни Богдана Хмельницького, вживалися такі кольори: червоний і малиновий – 8 разів, білий – 7, блакитний – 6, жовтий – 5, чорний – 4, зелений – 1 раз [3, с. 115]. Всього зберіглося 14 описів прапорів. При чому, з відомих прапорів саме Київського козацького полку більшість з них має зображення лука зі стрілою.

Козацький гвардійський підрозділ «Золота Хоругва», що під час бурхливих подій початку XVIII ст. виконував й військові функції та захищав місто під час нападів, згодом було повністю підпорядковано магістрату й він почав виконувати лише сторожові, а пізніше й парадно-представницькі функції.

На початку XIX ст. міська варта Києва «Золота Хоругва» мала більше церемоніальні та парадні функції. Оскільки Київський магістрат мав свій прапор – Золоту Хоругву, то одноіменний підрозділ охороняв цю реліквію. Будинок магістрату – будівля, в якій розміщався магістрат, складався з ратуші та годинникової вежі, що знаходився на головній площі Подолу, яка мала назву Магістратської (нині Контрактова площа). В цій будівлі й несли свою почесну службу козаки «Золотої Хоругви».

Основними днями, коли влаштовувались масштабні видовищні міські свята за участю «Золотої Хоругви» були Різдво, Водохреща, Маковія та Святого Архистратига Михаїла. Як свідчать архівні документи та спогади очевидців, у такі дні тисячі киян заповнювали вулиці, щоб подивитись на урочисту ходу «Золотої Хоругви», що супроводжувався великим парадом, грою оркестрів та салютом з гармат. Основними та найбільш пишними були дві церемонії: на Маковія 1 (14) серпня та на Водохреща 6 (19) січня.

Маковія, яке ще називалось свято Спаса на Воді – до середини XIX ст., згідно давньокіївської православної традиції вважалось днем Хрещення Русі, тому саме цей день був одним з найбільш урочистих та святкових в Києві.

Недарма ж й пам'ятник Магдебурзькому праву, кияни ще по іншому називали «нижній пам'ятник князю Володимирі» або «пам'ятник Хрещенню Русі». Маковійський (Хрещенню Русі) та Водохрещенський міські паради були загальноміськими святами, які об'єднували міщан, ремісничі цехи та інших киян в єдину суспільну спільноту, й своїми коріннями походили від церемоній з нагоди зустрічі в столиці Великих князів Київських та гетьманів України.

Під час приїзду до Києва високопосадовців або іноземних делегацій міська козацька варта виконувала роль почесного караулу та інші церемоніальні функції, у своїх розкішних національних одностроях.

Також вона брала основну участь в почесних жалобних процесіях за спочилими війтами, старшинами магістрату, цехмістрами та іншими офіційними й державними особами.

Міська варта взяла активну участь в захисті міста та його обороні від можливих нападів під час польського постання 1830–1831 років, яке охопило тоді всю Правобережну Україну. Проте це стало й лебединою піснею «Золотої Хоругви». 1835 року Магдебурзьке право в Києві було скасоване, а магістрат (й відповідно всі його підрозділи) були розформовані.

Для киян існування самоврядування, а також наявність такого видимого та символічного його атрибуту як міська «Золота Хоругва» були не лише ознакою міщанських прав та привілеїв, але й відгомонам існування власної державності, як за часів Великого князівства Київського (Київської Русі), так і за зовсім ще для них недавньої Козацької держави (Гетьманщини).

Наявність в Києві у XVII–XIX ст. міської варти «Золотої Хоругви», що мала аналоги в різних європейських (особливо столичних) містах, та не мала подібних прикладів в жодному іншому місті Російської імперії, свідчить про збереження киянами своєї національної ідентичності та зберігання традицій самоуправління, протягом століть, – як під пануванням Речі Посполитої, так й під російським царатом [1, с. 106].

Як свідчить проведений історико-культурологічний аналіз, Золота Хоругва була неповторним соціокультурним феноменом в Києві протягом більш ніж 400 років. Відновлення знань про Золоту Хоругву, особливо залучення культурних, фольклорних, історичних мотивів, дослідження та реставрація місць пов'язаних з цим феноменом, проведення культурно-туристичних заходів за участю відтвореної «Золотої Хоругви» в різних міських атракціях чи на офіційних святкуваннях – безумовно додасть Києву культурно-туристичної привабливості, зробить цю тему унікальним туристичним магнітом для мандрівників та буде сприяти формуванню власного автентичного культурного шарму, за прикладом багатьох провідних столиць Європи.

Список використаних джерел:

1. Котляр М.Ф., Левітас Ф.Л. З історії самоврядування та демократії у Києві. Київ : Інститут громадянського суспільства, 2000. 248 с.
2. Делімарський Р. Магдебурзьке право у Києві. Київ : Видавничий Дім «Соборна Україна», 1996. 144 с.
3. Білоус Н., Однороженко О. Печатки та герби міста Києва кінця XV–XVIII ст. у світлі нових джерел. *Сфрагістичний щорічник*. Київ : Інститут української археографії і джерелознавства ім. М. Грушевського НАНУ, 2012. Вип. 2. С. 108–142.
4. Лозко Г.С. Козацькі прапори. *Українське народознавство*. Київ, 1995. С. 227–228.